

DİYARBAKIR'DAN İSTANBUL'A ALİ EMİRÎ EFENDİ

Melek GENÇBOYACI
Millet Yazma Eser
Kütüphanesi Müdürü

Hayatı:

Emîrî ailesinin son çocuğu olarak 1274/1857 tarihinde Diyarbakır'da doğan Ali Emîrî Efendi köklü ve aydın bir aileye mensuptu.(Resim1) Dünyaya geldiğinde annesi çok genç bir kadın, babası Mehmet Şerif Efendi ise altmış yaşını geçmiş Diyarbakır-Bağdat arasında kervan işleterek geniş çapta ticaretle uğraşan bir tüccardı.

Ali Emîrî Efendi'nin Doğum tarihi gün ve ay olarak tespit edilememektedir. Kendisi de Tezkire-i Şuarâ-yı Amid adlı eserinde doğum tarihini sadece yıl olarak “Velâdet-i âcizânem 1274 sene-i hicriyyesinde” Diyarbakırlı olduğunu ise V.Murat için yazmış olduğu kasidede “Evet sultan-ı nazmım **Şehr-i Âmid taht-gâhımdır** “ beyitiyle ifade eder.

Zengin bir kültür içinde büyümüş, çok erken yaşlardan itibaren kitap okumaya ve toplamaya başlamış, gençliğinde ise hat sanatıyla meşgul olmuştu. Güçlü bir hafızaya sahipti.

Ali Emîrî Efendi'nin hayatı, yaşamı ve Milletine duyduğu derin sevgi ve bağlılığa şöyle bir göz atacak olduğumuzda. Doğum yeri olan Diyarbakır'dan .(Resim2-3-4-5) İstanbul'a kadar gelen hayat serüveninde 67 yıllık ömrüne çok şey sığdırdığını görürüz. Çocukluğundan itibaren kitap okumaya ve toplamaya başlamış, Çalışma hayatı memuriyetle geçmiştir. Kâtip ve defterdar olarak çalıştığı Diyarbakır, Selanik, Adana, Leskovik, Erzurum, Yanya, İşkodra, Halep ve Yemen'den; Osmanlı coğrafyasında gittiği her bölgeden kitap toplamış, parasının yetmediği veya sahibi satmadığı için alamadığı kitapları istinsah etmiş; bir kitaba ulaşmak için tayinini bile çıkartarak o kitaba ulaşmış bir kişiliğe sahipti.

Emîri, Osmanlı Devletinin farklı coğrafyalarında çeşitli vesilelerle bulunduğunu Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası'nda şu şekilde dile getirir: "Rumeli, Anadolu ve Arabistan kıtalarında on beş vilayette vali ve mutasarrıf vekâletleri, çeşitli şehirlerde defterdarlık, Rumeli Maliye Müfettişliği, Muhasebecilik gibi memuriyetlerde birçok tecrübeler geçirdim... Her vilâyet ahalisi: 'Bu adam tarafsız ve çalışkandır. Ahalinin hakkını korur' diyerek otuz bir yıllık memuriyet hayatımda hakkımda hiçbir şikâyette bulunmadılar. Aksine daima saygı gösterip iltifat ettiler. Ben de onlara kardeşçe davrandım, yardımlarda bulundum." Der.

Memuriyet hayatı boyunca ilmî ve edebî faaliyetlerini ara vermeden sürdürdü.1908 yılında Emekliye ayrıldıktan sonra da hizmete devam ederek Millî Tettebbûlar Encümeni, Tasnîf-i Vesâik-i Târihiye Encümeni Başkanlığı ile Târih-i Osmânî Encümeni üyeliği yaptı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Tasnif Komisyonu'nun başında bulunduğu sırada da kendi adına izâfe edilen "Ali Emîrî Tasnifi"ni meydana getirdi.

Şair, usta bir münekkit olan Ali Emîrî Efendi'nin asıl büyük yanı, hayatı boyunca toplamış olduğu paha biçilmez değerde kitaplardan oluşan kütüphanesini, Fatih'te Feyzullah Efendi Medresesi'nde 17 Nisan 1916 yılında kurduğu Millet Kütüphanesi'ne bağışlamasıdır. (Resim6) Üstelik bütün ısrarlara rağmen kütüphaneye kendi isminin verilmesini istememiş, "Ben bu kitapları milletim için topladım ve milletime armağan ediyorum; kütüphanemin ismi de 'Millet Kütüphanesi' olacak!" demiştir.

Kendini ilme ve Milletinin kültürünü yükseltmeye adanmış olan Ali Emîrî Efendi, "MİLLET" isimli şiirinde bu hislerini şöyle dile getirmiştir.

Hünerverler yetişsin san'at icad eylesün millet

Hamiyetle çalışsun mülkü âbâd eylesün millet

Çıkar, seyret ne İbnü'r-Rüşdlerle İbn-i Sinâlar

Hele bir kerre azm-i râh-ı ecdâd eylesün millet

Süleymâne teşebbüs Fâtihâne îtinâlarla

Bekâ da Hâlid u Fâruk u dilşâd eylesün millet

Olur, elbet ne Hayreddînler, Turgudçalar peydâ

Yine bahr-ı hünerde sa‘y-i müzdâd eylesün millet

O gafletle geçirse ey Emîrî vakt-i hâzırda

Mezâristan içinde nazmımı yâd eylesün millet

KÜTÜPHANESİ

Ali Emiri Efendi'nin kütüphane kurmasında Milletine karşı duyduğu büyük saygı ve sevgi, bir diğer sebebi ise eski bir lâyhada yer alan güzel bir teklifin onda bıraktığı tesirdir. (Millet Kütüphanesi AEMtf 85 numarada kayıtlı) bu lâyiha Hicrî 1287'de (M.1871) Tahir Münif Paşa tarafından Maarif Meclisi Başkanlığında bulunduğu sırada, yani paşa unvanını almadan kaleme alınmıştır.(Resim7)

Lâyhada, İstanbul'da devrin ihtiyaçlarını karşılayacak, Doğu ve Batı kitaplarını da ihtiva eden bir "Millet Kütüphanesi" kurulması lüzumu belirtiliyor ve bu maksatla Çemberlitaş'taki yanık Elçiler Hanı arsasına büyük bir bina inşa edilmesi teklif olunuyordu. Ancak bu teklif hayata geçirilmemiş sadece yazıda kalmıştı. Bu nedenden dolayı ki Ali Emîrî Efendi kurduğu kütüphaneye Millet Kütüphanesi adını verirken bir kenarda unutulmuş olan bu eski lâyihayı da hatırlamış ve bu fikri gerçekleştirmek istemiştir.

Bu kütüphaneyi kurmasında Şeyhülislam Hayri Efendi 'den büyük yardım gören Ali Emîrî Kütüphanenin kuruluş sürecini "Tarih ve Edebiyat Dergileri ile kendi yayınladığı "Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuasında uzun uzun anlatır.

Kütüphane kurması için Önce Yerebatan'da bir yer bulunur ama Emîrî beğenmez onun aklında Ayasofya'daki Şehit Ali Paşa Kütüphanesi vardır. Şeyhülislam Hayri Efendi ile görüşmesi sonucunda kütüphane kurması için bu kütüphaneden başka birçok

vakıf binası daha olduğunu öğrenir. Feyzullah Efendi, Amcazade Hüseyin Paşa ve Damat İbrahim Paşa Medreseleri bunlardan birkaçıdır.

Emîrî önce Şehid Ali Paşa Kütüphanesini seçer. Ancak bu kütüphanenin tamire muhtaç olması, savaş sebebiyle de bu tamirin ve savaşın ne zaman biteceği belli olmadığı için bu sevdasından vazgeçer.

Sonunda O yıllarda harap durumda olan, belediye tarafından yerine meydan yapılması kararlaştırılan ama Fransız Elçisinin eşi tarafından mani olunarak tamir ettirilen ve bu tamirin kısa sürede biteceğini öğrendiği Feyzullah Efendi Medresesini seçer.

Ali Emîrî Efendi'nin 17 Nisan 1916 yılında kurduğu bu eşsiz kütüphanesinde, başta Türk dilinin ve kültürünün temel kitabı olan Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugati't-Türk adlı eseri olmak üzere kıymetli padişah divanları, tezhipli-minyatürlü tek nüsha nadir eserler... Kısaca Türk-İslam dünyasının dil, edebiyat, tarih, coğrafya, tıp, sanat ve pozitif ilimlerle ilgili paha biçilemeyen el yazması eserler bulunmaktadır. (Resim8-9)

Yahya Kemal in güzel bir söyleyişle

Yekpâre nûr olan bu kütübhâne-i nefis

Yekpâre servetiydi bu âlemde kendinin

Evet, yegâne servetiydi ve bu servet kolay kazanılmamıştı. Dışinden, tırnağından arttırarak, birçok zorluğa göğüs gererek ve diyar diyar dolaşarak.

Kitâbu Divanü Lûgati't-Türk

Kaşgarlı Mahmud ve Divanü Lugati't-Türk ile ilgili şimdiye kadar yapılmış ve yapılacak tüm sempozyumlar, yazılan kitaplar, araştırmalar ve sayısız makalelerin ortaya çıkmasını Ali Emîrî Efendi 'ye borçluyuz O olmasaydı beklide Türk dillerinin ve kültürümüzün en önemli eseri bugün elimize ulaşmamış olacaktı.

Kaşgarlı Mahmud "Kitâbu Divanü Lûgati't-Türk"ü Araplara Türkçe öğretmek amacı ile 1071 yılında (H.464) yazıp, iki yıl üzerinde çalışıp dört defa gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra 1073 (H. 466) yılında Halife Muhammed Muktedî Biemrillâh'ın oğlu Ebûl Kâsım Abdullah'a takdim etti. Bu nüsha, halen

kayıptır.(Resim10)

Millet Yazma Eser Kütüphanesi A.E.Arabi 4189 numarada bulunan eserin ketebesinden anlaşıldığına göre ise bu nüshanın müstensihî Muhammed bin Ebî Bekr bin Ebi'l-Feth es-Sâvî ed-Dimaşkıy'dır. Müstensihînin bu kitabı Mahmud Kaşgarlı'nın el yazısından istinsah ettiğini ve H.664 tarihinde bitirdiğini anlıyoruz

Ayrıca müstensih, Mahmud Kaşgarlı'nın bu kitabın yazımına 1071 (H. 464) tarihinde başladığı, dört kez tashih ettikten sonra 1073 (H.466) tarihinde bitirdiği kaydını da düşmüştür

BİR KİTABIN HİKÂYESİ

Kilisli Rıfat Efendi, Ali Emîrî Efendi'nin bu eşsiz kütüphanesinde bir tesadüf sonucu bulup satın aldığı filmlere ve kitaplara konu olan Türk Dilinin ve Kültürünün temel kitaplarından biri olan Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lugati't-Türk adlı eserinin bulunuş hikayesini Yeni Sabah Gazetesindeki Hatıratından bize şöyle aktarır. (Diyarbakırlı Fikir ve sanat Adamları 11.c. s: 150 – 153)

Mali 1333 senesi idi. Bir gece yine bu kıraathaneye teşrif buyurdu. Biraz tarihten, edebiyattan bahsedildikten sonra....

Beyler, Efendiler; bu gece size bir şey soracağım? Dedi

Buyurun: dedik.

Sordu;

Divanu Lügati't- Türkî isminde bir kitap gördünüz mü? Yahut işittiniz mi?

İlk cevabı ben verdim;

Kitabın kendisini görmedim, fakat Kâtip Çelebi bunu görmüş ve Keşfüzzünuna yazmıştır, dedim.

Sonra Arif Bey ve arkadaşları Arapça tarihlerin birisinde bunun adı gördük, dediler. Bunun üzerine Emîrî Efendi, Fuzuli'nin şu mısralarını okudu : “ Eyledim tahkik, görmüş kimse yok canımı “

Söz sırası bize geldi. Bir ağızdan sorduk:

Siz gördünüz mü? Dedik.

Sualiniz hoşuma gitti, kendine mahsus olan tarzda gevrek, gevrek güle güle katıldı.

Ne söylüyorsunuz? İnayeti bari ile bugün o kitaba malik oldum, dedi. Cümlemiz tebrik ettik. Fakat nasıl elde ettiğini, kimden aldığını sorduk:

Bize şöyle anlattı:

Âdetim veçhile haftada iki, üç kere Sahaflar çarşısına uğrar, yeni bir şey var mı? Diye kitapçılara sorarım. Dünde uğradım. Kitapçı Burhan beyin dükkânında oturdum.”Bir şey var mı?” dedim. Kitapçı:

Bir kitap var ama sahibi otuz lira istiyor. Bu kitap bana geleli bir hafta oldu. Ben bunu yüksek bir fiyatla alır, diye Maarif Nazırı Emrullah Efendiye götürdüm. O da ilmiye encümenine havale etti. Encümen tetkik için bir hafta müsaade istedi, bende kabul ettim. Bir hafta sonra uğradım. On lira teklif ettiler. Bende “Kitap benim değil, başkasındır. Otuz liradan bir para aşağıya vermiyor” dedim. Cevaben “Biz otuz liraya bir Kütüphane satın alırız. Al kitabını istemiyoruz” diye kitabı iade ettiler. Kitap sahibi ile tayin ettiğimiz müddet yarın bitecektir. Yarın kitabı vermeğe mecburum. Bakınız, eğer işinize gelirse siz alınız: dedi. Kitabı elime alınca bayıldım. Otuz lira değil, otuz bin lira değeri var. Dünyada eşi, benzeri görülmemiş bir kitap, hicri 466 da telif edilmiş, bir Türk Kamusu ve grameri. Fakat kitapçıyı şımartmamak, fiyatı artırmaya bırakmamak, için nazlı davrandım.”Dağınık bir eser. Acaba tamam mı? Değil mi? Hem de müellifi Kaşgarlı bir adam imiş. Kimdir, necidir? Belli değil sarı çizmeli Mehmet Ağa. Mamafih ne de olsa bir eserdir. Maarif on lira teklif etmiş ise ben on beş lira veririm” dedim. Kitapçı:

Hayır, arz ettiğim gibi benim değildir. Benim olsaydı verirdim. Fakat sahibi mutlak otuz lira istiyor. Almayacak olursanız sahibine iade edeceğim dedi.

Sordum:

Sahibi kimdir? Dedim. Cevaben dedi ki:

Yaşlıca bir hanımdır, eski maliye nazırı Nazif beyin mahsubatından paşa, bu kitabı ona verirken:

“Bak sana bir kitap veriyorum. İyi sakla: sıkıldığım zaman zaman kitapçılara götür, Altın para otuz lira eder, aşağıya verme “ demiş. İşte bu otuz lira kadının kulağında küpe olmuş, Yoksa kendisi aceze bir kadındır. Alacak isen, bir kadına iyilik etmiş olursun, dedi.

Bunun üzerine:

Evet, şimdi işin şekli değişti: Bir kadına muavenet bir vazifedir. Peki, kabul ettim, dedim ve kitabı aldım. Fakat o dakika şöyle düşündüm. Yanımda ancak 15 lira var, eve gidecek olsam kitap dükkânda kalacak mümkün ki, başka birisi gelir, kitapçı tamahkârlık ederek ona da gösterir, o da alır. Paranın üstünü yarına bırakayım desem, olmaz. Başladım içimden Allaha yalvarmaya “ Allahım bir dost gönder, bana yardım etsin. Beni şu kitaptan ayırma”

İki dakika sonra baktım ki dostlarımdan eski Darülfünun edebiyat muallimi Reşat Faik Bey oradan geçiyor. Hemen çağırdım Gizlice:” Varsa aman bana Yirmi lira ver” dedim. Çantasını açtı, on lira varmış. Onu verdi.

Üst tarafını da şimdi acele eve gider getiririm, dedi. Ben de kitapçının dükkânında kısmen huzuru kalp ile oturdum.

Birkaç dakika sonra Reşat Bey geldi, parayı getirdi. Otuz lirayı Burhan beye verdim.

Burhan bey. “Pekâlâ, ya benim bahşişim yokmu? “ dedi.

Üç lirada ona verdim, vedalaştım. Dükkândan kalktım, Reşat beyle konuşa konuşa çarşıdan çıktık. Fakat arkamıza baktım:“ Acaba Burhan bey pişman olup da arkamızdan koşmasın” diye korku içindeyim.

Neyse, baktım ki gelen yok: “ Oh, Elhamdülillah “ dedim.

Kitabı aldım, eve geldim. Yemeği içmeyi unuttum. Birkaç saat mütalaa ile uğraştım. Arkadaşlar size arz ediyorum: Bu kitap değil, Türkistan değil, bütün cihandır,

Türklük, Türk dili bu kitap sayesinde başka revnak kazanacak, Arap dilinde Seyyid buyihin kitabı ne ise bu da Türk dilinde onun kardeşidir. Türk dilinde şimdiye kadar bunun gibi bir kitap yazılmamıştır. Bundan sonra da yazılamaz. Bu kitaba hakiki kıymeti verilmek lazım gelse cihanın hazineleri kâfi gelmez.

Bu kitap ile Hazreti Yusuf arasında bir müşahabet var: Yusuf'u arkadaşları bir kaç akçeye sattılar. Fakat sonra mısırda ağırlığınca cevahir satıldı. Bu kitabı da Burhan bana 33 Liraya sattı. Fakat ben bunu birkaç misli ağırlığında elmaslara, zümrütlere vermem, dedi.

Emîrî efendi bu kitabı elde ettikten sonra neşesiyle sermest oldu. Eşine dostuna, rast geldiğine “ Ben bir kitap aldım, şöyledir, böyledir,” diye ballandıra ballandıra söylüyordu.

Ağızdan ağza kulaktan kulağa bu haber Ziya Gökalp 'a yetişmiş, koşmuş Emîrî ye gelmiş, kitabı görmek istemiş. Fakat Emîrî:

Şimdilik gösteremem, belki iki ay sonra olabilir, diye Ziya beyi kırmıştı.

Sonra Ziya Bey Diyarbakır mebuslarından iki zatı göndermiş. Emîrî onlara da göstermemiştir. Bana gelince. , Emîrî efendinin tabiatını bildiğim için görmek istedim. Bir şey söylemedim. Nihayet bir hafta kadar bir zaman geçti. Bir gün bana haber göndermiş, eve davet etmiştir. Gittim. Kitap meydanda duruyordu. Bana hitap ile:

İşte “ Divanu Lügati't-Türk “buyurun, mütalaa ediniz, dedi.

Ben de aldım, bakıştırdım.

Cenabı hak neşrini nasip etsin, dedim.

Bu söz hoşuna gitti:

Bu sözü başkasından duymadım, inşallah neşrederiz, tashihini de sen yaparsın, dedikten sonra bir ah çekti: Rengi bozuldu, şöyle dedi:

Rıfât, bu kitap, ne kadar yüksek dersek o kadar yüksek, ne kadar kıymetli dersek o kadar kıymetli, bunun mühim bir kusuru var. Kitabın şirazesi çözülmüş, formaları dağılmış, yaprakları kırışmış, sonu bellisiz olmuş

Sayfasının karşılığı yok, sayfa başlarında numara yok. Kitap tamam mı, değil mi, tanzim edilmesi mümkün mü, değil mi? Bu noktalar beni mahzun ediyor. Acaba tamam mı?

Eğer tamam ise, ne saadet. Değilse vay benim başıma. O zaman bu kitabın karşısına geçip, ölüncüye kadar ağlamalıyım. Rıfat, sana rica ediyorum. Her gün gel, bir iki saat bu kitap ile meşgul ol. Şu kitap tamam mı değil mi? Bunu çıkar dedi.

Bende teşekkürle kabul ettim. İki ay kadar her gün bir kaç saat meşgul oldum. Kitabı üç defa hatmettim. Formalar, Kâğıtları oradan kaldırdım, beriye koydum: Uymadı. Başka yere götürdüm, sözlerin insicamına, bahsin devamına baktım. Velhasıl uğraşa uğraşa tanzim ettim. Sayfalara numara koydum. Kitabın tamam olduğunu tebşir ettim, sevincinden ağladı. Sonra.

Ben de göreyim, dedi. Bir kere de beraberce indirdik. Ona da kanaat geldi.

Bu iş, onun o kadar hoşuna gitti ki, evi iki bölüklü idi. Bana:

“Rıfat bu hizmetine mukabil, haydi defterhaneye gidelim. Sana hanemin bir bölüğünü ferağ edeyim” dedi.

Teşekkür ettim. Hanenizde daim olunuz, ben sizden yalnız bunun neşrine müsaadenizi istirham ederim, mükâfatım bu olsun, dedim..

Basımı

Eserin basımının da bulunması gibi enteresan bir hikâyesi vardır. Bu hikâyenin kahramanları ise devrin sadrazamı Talat Paşa, eseri görmeden adeta ona sevdalanan ve basılmasını en çok isteyen Ziya Gökalp ve Kilisli Rıfat'tır. Bu önemli üç şahsiyet adeta bir senaryo yazıp oynayarak Ali Emîrî Efendi'yi eserin basılmasına ikna edebilmişlerdir.

Formaları dağınık ve sayfa numaraları olmayan eseri Kilisli Rıfat bey iki ay gibi bir zamanda üç kez okuyup kontrol etmiş ve dağınık sayfaları sıraya koyarak eserin tamam olduğuna karar vermiş ve eser sonra ciltlenmiştir.

Ali Emiri Efendi Kilisli Rıfat' a bu emeği karşılığında iki odalı evinin bir odasını

bağışlamayı teklif etmiş ama Kilisli Rıfat illâ bir hediye vermesi gerekiyorsa eserin yayınlanmasına izin vermesinin onun için en büyük mükâfat olacağını söylemiş. Söylemiş ama hiçbir maddi menfaat düşünmeyen ancak çevresinden biraz taltif ve takdir beklediği için Emîrî bu teklifi hemen kabul etmemişti. Ancak Kilisli Rıfat'ın bulduğu bir çare vardı: o da Sadrazam Talat Paşa'nın devreye girip Ali Emîrî Efendi'yi ikna etmesiydi.

Fakat bu o kadar kolay bir olay değildi. Çünkü Talat Paşa'nın Ali Emîrî 'nin evine gitmesi veya o nu Babiâli'ye çağırması olmazdı.

Ziya Gökalp ve Kilisli Rıfat bir plan yaparak Ali Emîrî Efendi'nin yakın dostu Adliye Nazırı İbrahim Beyin Emîrî yi evine yemeğe çağırıp yemekler yendikten sonra Talat Paşanın arkadaşlarıyla tesadüfen ziyarete gelip orada Emîrî ye iltifatlar ettikten sonra eserin basımına ikna etmesi idi.

Hazırladıkları plan aynen uygulandı. Gecenin sonunda Talat Paşa eser hakkında bilgi aldıktan sonra eserin basılmasını Ali Emîrî 'den rica eder. Emîrî 'de yayına Kilisli Rıfat'ın hazırlaması şartıyla kabul eder. Talat Paşa Ali Emîrî 'ye yüksek bir maaşla memuriyet ve daha sonra ise basıma izin verdiği için 300 Lira gönderir. Ancak Emîrî bu hediyeyi kabul etmeyerek bu paranın ihtiyacı olan bir aileye verilmesini ve” Divanu Lugâti't-Türk sadakası” olmasının ister.

Çalışmalara hemen başlayan Kilisli, kitabı yayına hazırlamak için aldı ama kaybetmekten korktuğu için endişeliymiş. Nerede saklayacağına bir türlü karar verememiş önce Beyazıt Umumi Kütüphanesine götürmüş hafız-ı kütüp İsmail Saib Efendi kütüphaneye çok kişinin geldiğini ve kaybolabileceğini söyleyerek kabul etmemiş sonra vefa mektebine götürmüş, müdür demir kasasının olduğunu ancak okul ahşap olduğu için tehlikeli olduğu gerekçesiyle o da kabul etmemiş. Birkaç kapı daha dolaşıp ret cevabı aldıktan sonra çaresiz kalıp bir çanta içinde evde saklamaya karar vermiş ve bir çiviyle çantayı duvara asmış çocuklarını da çantanın başında nöbet tutturup, yangın vb. bir tehlike halinde ilk çantanın kurtarılmasını tembih ederek, geceleri de çantayı yastığının altına koyarak uyumuş.

Böylece Kilisli Rıfat, 1915 yılında kitap bulduktan hemen sonra eserin kendi el yazısı ile bir kopyasını çıkarır, bu kopyadan da işleyerek (birinci cildini 1915 (mali

1333), ikinci cildini 1915 (mali 1333), üçüncü cildini de yanlış doğru cetvelini ekleyerek 1917’de (mali 1335) yayımlar.

Kilisli Rifat’ın eseri yıpratmamak için kendi el yazısı ile çektiği özgün nüsha bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesinde yazmalar 1355 numarada bulunmaktadır.

Eserlerinden Örnekler

1.Divanları

1.Divan: Yazma, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Manzum, no:37

I+143 yk. Rik’a

2.Divan: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Manzum, no:38

87 yk. Rik’a

3.Divan: ,Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Manzum, no:39

480 yk. Rik’a

2.Durûb-ı Emsâl

1.Durûb-ı Emsâl

Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Edebiyat282

2.Durûb-ı Emsâl

Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Edebiyat, 283

3.Durûb-ı Emsâl

Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Edebiyat 284

3.Esâmî-i şu’arâ-yı Âmid

Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Tarih781 / 1

4. Mir’at-i Fevâ’id Mukaddimesi

Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Edebiyat,562

5. Mir'at-i Fevâ'id fî Terâcim-i Şuarâ-yı Âmid:

Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Tarih750

6. Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid:

Millet kütüphanesi Ali Emîrî, Tarih 782

7- Mecmua ve Makaleleri

1.Âmid: (Sevdâ-yı Âmid yâda Âmid-i Sevdâ):

Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Gazete-Mecmûa 570

2.Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmûası

Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Gazete-Mecmûa, 571–573

8-YENİ BULUNAN ESERİ ENMÛZEC TERCÜMESİ

Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Müteferrik 9774, 13 yk, Rik'a

467/1075 yılında doğmuş 538/1143 yılında vefat etmiş olan Türk asıllı bir ilim adamı olan Zemahşerî'nin eseridir. El-Mufassal isimli kitabın özetlenerek yeniden ele alınmış şeklidir. İstanbul ve Türkiye'nin çeşitli yerlerinde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Bu eser Ali Emiri tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir ancak bu tercümeden şimdiye kadar kimsenin haberi bulunmamakta idi.(Resim11-12)

Fatihte Vatan caddesinde adının verilmesine vesile olduğum “ALİ EMİRÎ EFENDİ KÜLTÜR MERKEZİ”NİN açılışından kısa bir süre önce bulup kayıt edip açılış Sempozyumunda Kırklareli Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyelerinden Yrd. Doç.Dr. Raşit GÜNDOĞDU tarafından tanıtılan bu tercümenin son beş sayfası eksiktir.(Yayıma hazırlamaktadır)

Kanaatimiz: Emîrî'nin bu tercümeyi ölümünden kısa bir süre önce yazdığı ve tamamlamaya ömrünün yetmediğidir.

Ali Emîrî Efendi'nin kurduğu Millet Kütüphanesinde Diyarbakır ile ilgili Biyografi ve tezkire türünde telif ve istinsah ettiği eserleri ile birlikte kendine ve babasına ait beratlar da bulunmaktadır.

21 yaşında iken yazdığı Diyarbakır'da yetişen meşhur kişilerin alfabetik sırayla biyografilerini bir araya getirerek yazdığı “**Mir’at-i Fevâ'id**”ve bu eserin şairler kısmının muhtasarı olan” **Esâmî-i Şu’arâ-yı Âmid**” en önemlileridir.(Z) harfine kadar olan 1.cildi 1328/1910 yılında **Tezkire-i Şu’arâ-yı Âmid** adıyla basılmıştır. **Râmiz, Yümni ve Ârif Hikmet Tezkireleri** ile manzum olarak kaleme aldığı **Güfti’nin Teşrifâtü’ş-Şu’arâ** “sı da istinsah ettiği tezkirelerdir.

Ali Emîrî ayrıca, büyük ve özverili çabalarla kütüphanesine ve kültür hazinemize Diyarbakırlı şairlere ait Raşid, Rıza ve Lüzumî, Said Paşa, Azmî, Şerifi ve Vâlî divanları ile Şuhî, Şeyhzade İbrahim, Emîrî, Nigâhî, Lebîb, Sırrı Hanım divanlarını ise kendi el yazısıyla istinsah ederek kazandırmıştır.

Ali Emîrî Efendi’nin ”Telif ettiği” tezkireler.

Ali Emîrî’ nin telif ettiği tezkireler, *Mir’âtü’l-Fevâid* ile bu eserin şairler ile ilgili olan kısmından oluşan *Tezkire-i Şu’arâ-yı Amid* ve şairler tezkiresi için bir ön çalışma özelliği taşıyan *Esâmî-i Şu’arâ-yı Amid’ dir.*

Diyarbakır Anadolu’da fetih edilen ilk merkezlerden biridir. Türk-İslam Medeniyeti için taşıdığı önem ve ayrıca coğrafi özellikleri ile de ayrı bir önem taşımış, bütün bu özellikler şehri siyaset, ekonomi, kültür ve sanat merkezlerinden biri haline getirmiştir.

Ali Emîrî Efendi yazdığı bu eserler sayesinde Diyarbakırlı olan, Diyarbakır’da doğan, yaşayan, yetişen bilginleri, şeyhleri, şairleri unutulmaktan kurtarmayı amaçlamış; uzun bir süre şehrin mezarlıklarını dolaşarak ve seksen-doksan yaşlarındaki kişilerle konuşarak topladığı bilgileri üç yıllık bir çalışmayla büyük bir esere dönüştürmüştür.

Mukaddimesinde: Diyarbakırlı âlimler ve Diyarbakır’a hizmet eden şahsiyetlerin biyografilerini tespit edip onları yazmayı düşündüğünü ve bunu büyük bir proje olarak gördüğünü “Büyük Tezkire-i Şuara’yı Âmid” olarak tasarladığını söylemekte ancak sadece şairlerin isimlerini, kısa biyografilerini, şiirlerinden bir veya 2şer beyit alıntı verdiği adını Esâmî-i Şu’arâ-yı Âmid olarak belirtip, okuyucuların kolay faydalanabilmesi için bu küçük hacimli eseri oluşturduğunu dile getirmektedir. Bununla yetinmeyen okuyuculara hazırlamakta olduğu diğer iki eserinden bahsederek

Tezkire-i Şuara'yı Âmid'in 3 cilt, Mir'atü'l-Fevâid'in (6 cilt) oluşacağını belirtiyor. Ali Emîrî Efendi bu eseri hazırlarken diğer iki eseri de hazırlamaya devam ettiğini söylemektedir.

Emîrî ayrıca Tezkire-i Şu'âra-yı Âmid'de herhangi bir memlekete yönelik çok sayıda eser yazılmadığını dile getiriyor. Bu eserde Mir'atü'l-Fevâid'in 1500 sayfadan fazla olduğunu belirtiyor.

ESÂMÎ-İ ŞU'ARÂ-YI ÂMİD

AE. Tarih 781/1 numarada kayıtlı bu tezkire, Ali Emîrî Efendi tarafından 1293/1876 tarihinde te'lif edilmiştir. Mir'atü'l-fevâ'id isimli eserinden şairler kısmının muhtasarıdır. Harf sırasıyla Ahmed Paşa'dan başlayıp Yakînâ ile biten 211 şairin hayatına dair kısa bilgi ve şiirlerinden örnekler verilmiştir.

Eserin 2–4 sayfalarında mukaddime, 4–119 sayfaları arasında Diyarbakır'da yetişen şairlerin hal tercümelere yazılmıştır. Eserde bazı şairlerin sadece isimleri yazılmış ve bilgi için Muhtemelen o sırada bilgi bulunamadığı için boşluk bırakılmıştır. Örneğin (Bâki, Sâni, Hilmi...) hakkında bilgilere Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'de rastlamaktayız.

(Ze) harfine kadar birinci cildi 1328/1910'da Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid (İstanbul: Âmid Matbaası) adıyla basılmıştır. Diyarbakırlı şairlerin belirlenmesinde oldukça önemli bir yer tutar.

Dili Türkçe, yazı çeşidi Rik'a, ölçüsü 240x160, 150x100 mm., satır sayısı b.b.'dir. 119 sayfadan oluşan eserin başta ve sonda 8 boş yaprağı bulunmaktadır. Sarımtırak adı defter kâğıdına yazılmıştır. Sırtı siyah bez, kapak üstleri ebru taklidi kâğıt kaplı mukavva cildi vardır.

Mir'atü'l-Fevâid Mukaddimesi

Millet Kütüphanesi AE. Edebiyat 562 numarada kayıtlıdır.

Ali Emîrî Efendi'nin eserin girişinde de belirttiği gibi bu kitabı on dokuz yaşında yazmıştır. 113 sayfadır

Hamdele, salvele ve dönemin sultânı II. Abdülhâmid 'e duâ ile başladıktan sonra bu kitabı niçin yazdığını anlatır.

Emîrî Efendi, daha küçük yaşlarda şiir ezberlerken altıncı göbekten dedesi Mehmed Emîrî Çelebi'nin şiirlerini okur. Ve orada; Diyarbakır'da pek çok şair olduğundan bahsedildiğini görür ve hatta bazılarının isimlerinin zikredildiğini görünce kimlikleri hakkında meraklanır. Bizzat dedesinin şiirlerinde, dedesi ile aynı dönemde yaşamış olan; Ümnî, Edîb, Âgâh, Çâker, Hâşim, Hâmî, Hamdî, Şûrî, Şehdî, İzzetî, Fâmî, Kâmî, Lebîb, Mücîb, Nisbetî, Nusretî, Vâlî ve Yüsrî gibi şairlerden bahsedildiği görür.

Buradan yola çıkan Emîrî Efendi, eserinde sadece kendi memleketinde yetişmiş binlerce şair olduğundan bahseder. Kendi asrında yaşamış ya da önceden yaşamış olanları biraz araştırır epeyce çok şair bulunduğunu görür fakat bu şairler hakkındaki bilgileri nasıl bulabileceğini bilemez. Babasının, amcasının ve dönemin ileri gelenlerinin kendisine yardım edebileceklerini ifade etmeleri üzerine bu şairler hakkında araştırma yapıp bir kitap telif etmeye karar verir. Ancak kendisine yardım sözü verenlerden beklediği yardımları alamaz, verilen bilgiler sınırlıdır. Mesela bir şair hakkında, bu büyüklerin verdiği bilgi, sadece "o şair Diyarbakırlıdır" demekten ibaretti. Bu kişinin nerede ne zaman doğduğu, eserlerinin ve şiirlerinin ne olduğu, nerede öldüğü, mezarının nerede olduğu, halen yaşayan çocuğu ya da torunu olup olmadığı, vs. konularda herhangi bir bilgi yok idi. O Yavuz Sultan Selim'in Diyarbakır'a girmesinden sonra başlayıp gününe gelinceye kadar yaşamış bütün şairlerin hayat hikâyelerini yazmaya çalışır.

O zaman, halkın elinde bulunan yazılı belgeleri, kitapları toplamaya çalışır, Dersââdetten kitaplar getirtir, ileri yaşlardaki kişilerle bu konularda sohbet eder, bulduğu bütün belge ve kitapları sabahlara kadar okumaya çalışır. Kaynaklarından biri de Târîh-i Mirâtü'l-İber sâhibi Diyarbakırlı Saîd Paşa'dır. Sonunda da bu elimizdeki kitap ortaya çıkar. Kitabın sonunda ifade ettiği gibi daha gençlik yıllarında hazırladığı bu eserin elbette hatalı, eksik ve anlatım yönünden kusurlu olduğunu itiraf eder. Ancak

o yaşlarda eksikte olsa böyle bir kitabı hazırlamanın da herkesin harcı olamayacağını savunur.

-113 sayfalar arasında yer alan bu eser Ali Emîrî Efendi'nin mir'atü'l-fevaid mukaddimesini içerir. Bazı sayfalar yarım bırakılmıştır. Metnin bazı yerlerinde ve dipnotlarda düzeltmeler yapılmıştır. Eser reddadelidir. Bazı reddadelerin kurşun kalemle sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Sayfa 113'ün sonunda "ahiren ilaveler icra olunmuştur." Kaydından eserin müellif tarafından istinsah edildiği anlaşılıyor. Yer yer şukkalar mevcuttur. Ali Emîrî Efendi bu şukkaların nereye ekleneceğini "melfuf yapraktadır" notuyla belirtmiştir. Bazen de boş kalan kısma konunun başını yazarak şukkanın ait olduğu yeri belirtmiştir. Kimi ek yazılı kâğıtlar ise sadece ait olduğu sayfa içine konmuştur. Sayfa106'daki ek muhtemelen kaybolmuştur.

Dili Türkçe, yazı çeşidi Rik'a, ölçüsü 226x173, 195x112 mm. dir. Satır sayısı 17, sayfa sayısı 113'tür. Krem renkli, aharlı, suyollu, filigranlı, mıstarlı, orta kalınlıkta kâğıda yazılmıştır. Karton üzerine meşin kaplı, iç kapak desenli, sırtı bez cildi vardır.

Eserin sonunda Ali Emîrî Efendi şu beyiti yazmıştır:

Bu kitabın hüsn-i itmâmın nasib itsün Hüdâ

Bin iki yüz doksan üç sâlinde ittim ibtidâ

MİR'ÂTÜ'L-FEVÂ'İD

AE. Tarih 750 numarada kayıtlıdır. Ancak kütüphane kayıtlarında "Diyarbakırlı a'yânın menâkib ve tercüme-i hâli: Mirâtü'l-Feva'id"i diye geçmekte, Tarih-Coğrafya Yazmalar Katalogu'nda ise sadece Mirâtü'l-Feva'id olarak yer almakta ancak eserin içinde adı hakkında herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

Diyarbakır'da yetişen meşhur kişilerin alfabetik sırayla biyografilerini içerir. Eserde (elif) harfiyle başlayan şeyhler ve hattatlara yer verilmiş, önce isimleri sonra biyografileri yazılmıştır. Eser 1b'de Şeyh İbrahim Gülşenî ile başlayıp 237b'de Mil'li Aşireti Reisi Timur Paşa'nın oğlu Eyyüb Ağa ile biter. Kitabın bazı sayfalarında kişi isimleri yazılıp bilgi verilmemiş, bazı sayfalarda boş bırakılmış, bazı bölümler ise tekrar edilmiştir. Örneğin eserin içinde 155a-173a ile 178a-191a'da İskender Paşa hakkında bilgi bulunmaktadır.

Dili Türkçe, yazı çeşidi Rik'a, ölçüsü 230x170 mm. satır sayısı b.b.'dir. Eser (1 numarasız boş yk +237+1 numarasız boş yk) yapraktır. Sarımtırak, orta kalınlıkta, aharlı, suyollu kâğıda yazılmıştır. Sırtı açık kahverengi deri kaplı, dış cilt kapaklarının üstü taraklı ebru, iç kapakları batta ebru kâğıt kaplı kalın mukavva cilttir.

Görüldüğü gibi Ali Emîrî Efendinin, çeşitli alanlardaki yazarlığı içerisinde biyografi yazarlığı da önemli bir yer alır. Ayrıca Kendi çıkardığı Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuasında Kırımî, Reşit Âkif Pasa, Kibleli zade Vassaf Bey, Âşık Hasan, Sait Paşa ve Tiranlı Hatice Hanım'ın biyografilerine de yer vermiştir. Tiranlı Hatice Hanım'ın biyografisini vazifesi gereği olarak Tiran'a gittiği sıradaki araştırmaları sonucunda yazmıştır..

Ali Emirî, dergisinde kadına özel bir yer ayırmış, kadının Eğitilmesinde her zaman taraftar olmuştur. Türkiye'deki meşhur hanımların biyografilerinin yazılması gerektiğine dikkat çekerek kadınların da soyağacının hazırlanması gerektiğini savunmuştur.

ALİ EMİRÎ EFENDİ İLE İLGİLİ BERATLAR

AE. Belge 28

Sultân Abdülhamîd-i evvel bin Sultân Ahmed-i sâlis

Amid'de bulunan Sülûkiye Mescidi vakfının mütevellîsi, sucubaşı ve kâtibi iken vefat eden es-Seyyid Süleyman'ın yerine oğulları Seyyid Mehmed ve Seyyid Ahmed'in aynı şartlarla müştereken tayin olunduklarına dair berat.

29 Rebû'l-âhir 1194 / 4 Mayıs 1780

Beratlar Kostantiniyye'de yazılmıştır.

Beratin alt tarafında Ali Emîrî Efendi tarafından kendi el yazısı ile ve rik'a hattıyla yazılmış birer sûretleri yer almaktadır. Burada aynı zamanda Ali Emîrî Efendi

vefat eden Seyyid Süleymân'ın kendi dedelerinden olduğunu belirten ve şeceresinin şemasını gösteren bir yazısı vardır. (Resim13)

(Sağ taraftaki Beratın transkribesi

Tuğra

(Abdülhamîd Hân bin Ahmed el-muzaffer dâ'imâ)

Nişân-ı şerîf-i âlişân-ı samî-mekân-ı sultânî ve tuğra-yı garrâ-yı cihân-sitân-ı hâkânî hükmü oldur ki,

Medîne-i Amid'de vâki' Sülûkiye Mescid-i şerîfi vakfının yevmî dört akçe vazîfe ile evlâdiyyet ve meşrûtiyyet üzere mütevellîsi olan es-Seyyid Süleymân fevt olup yeri hâlî ve hidmet-i lâzimesi mahlûl olmağla yerine erbâb-ı istihkâkdan erşed-i evlâddan sulbi oğulları işbu râfi'ân-ı tevkî'-i refî'ş-şân-ı şehriyârî es-Seyyid Mehmed ve es-Seyyid Ahmed nâm karındaşlar her vechile lâyük ve mahall [ve] müstahikk olmağla müteveffâ babaları mahlûlünden ber-vech-i iştirâk tevcîh olunup yedlerine berât-ı şerîf-i âlişânım verilmek bâbında akdâ kudâti'l-müslimîn Kadısı Mevlânâ es-Seyyid Mehmed Saîd-i Mülhî-zâde zîde fezâ'iluhû arz etmeğın mûcibince merkûmâna sadaka idüp bu berât-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûnu verdim ve buyurdum ki ba'de'l-yevm merkûmân es-Seyyid Mehmed ve es-Seyyid Ahmed nâm karındaşlar varup zikr olunan mescid-i şerîf vakfının müteveffâ babaları yerine vech-i iştirâk evlâdiyyet ve meşrûtiyyet üzere mütevellîsi olup hidmet-i lâzimelerin mer'î ve mü'eddî kıldıkdan sonra yevmî dört akçe vazîfesiyle ber-vech-i iştirak mutasarrıf olup vâkıfın rûhu ve devâm-ı ömr ü devletim için du'âya masrûfiyyet göstereler, şöyle bileler alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar. Tahrîren fi'l-yevmi't-tâsi' ve'l-ışrîn min-şehri Rebî'î'l-âhir li-sene erba'a ve ve tis'în ve mi'ete elf. [4 Mayıs 1780]

Bi-makâmı Kostantiniyye

(Sol taraftaki Beratın transkribesi

(Abdülhamîd Hân bin Ahmed el-muzaffer dâ'imâ)

Nişân-ı şerîf-i âlişân-ı samî-mekân-ı sultânî ve tuğra-yı garrâ-yı cihân-sitân-ı hâkânî hükmü oldur ki,

Medîne-i Amid'de vâki' Sülûkiye Mescid-i şerîfi vakfının yevmî iki akçe vazîfe ile serâbdâr ve yevmî iki akçe vazîfe ile mescid-i şerîf vakfının kâtibi olan es-Seyyid Süleymân fevt olup yeri hâlî ve hizmet-i lâzimesi mahlûl olmağla yerine erbâb-ı istihkâkdan sulbi oğulları işbu râfi'ân-ı tevkî'-i refî's-şân-ı şehriyârî es-Seyyid Mehmed ve es-Seyyid Ahmed nâm karındaşlar her vechile lâyük ve mahall ve müstahikk olmağla müteveffâ babaları mahlûlünden ber-vech-i iştirâk tevcîh olunup yedlerine berât-ı şerîf-i âlişânım verilmek bâbında akdâ kudâti'l-müslimîn Kadısı Mevlânâ es-Seyyid Mehmed Saîd-i Mülhî-zâde zîde fezâ'iluhû arz etmeğın mûcibince merkûmâna sadaka idüp bu berât-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûnu verdim ve buyurdum ki ba'de'l-yevm merkûmân es-Seyyid Mehmed ve es-Seyyid Ahmed nâm karındaşlar varup zikr olunan mescid-i şerîf vakfının müteveffâ babaları yerine vech-i iştirâk evlâdiyyet ve meşrûtiyyet üzere mütevellîsi olup hizmet-i lâzimelerin mer'î ve mü'eddî kıldıkdan sonra yevmî dört akçe vazîfesiyle ber-vech-i iştirak mutasarrıf olup vâkıfın rûhu ve devâm-ı ömr ü devletim için du'âya müdâvemet göstereler, şöyle bilip alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar. Tahrîren fi'l-yevmi't-tâsi' ve'l-ışrîn min-şehri Rebî'l-âhir li-sene erba'a ve ve tis'in ve mi'ete elf. [4 Mayıs 1780]

Bi-makâmı Kostantiniyye İşbu iki berât-ı şerîfde vefât eylediği beyân olunan Seyyid Süleymân Vâkıf-ı Kütüb Emîrî-i fakîrin pederi Seyyid Mehmed Şerîf Efendi hazretlerinin cediti Süleymân Çelebidir ve sâhib-i berât olan Seyyid Mehmed ve Seyyid Ahmed nâm zâtlardan Seyyid Ahmed pederimin pederi ve Seyyid Mehmed dahi pederimin amcasıdır. Beyân olunan Seyyid Mustafa'nın pederi Seyyid Süleymân ve Seyyid Süleymân'ın pederi dahi fâzıl ve şâir-i meşhûr Seyyid Mehmed Emirî Çelebidir. Müşârun-ileyh Seyyid Mehmed Emirî Çelebi'den bu abd-ı âcize kadar silsile şu vechiledir.

Seyyid Mehmed Emirî Çelebi (vefât 1137)								
Seyyid Mustafa Çelebi (vefât 1151							Seyyid Ahmed Çelebi (Vefât 1142)	
Seyyid Süleymân Çelebi (Vefat 1193)								
Seyyid Ahmed Çelebi (Sâhib-i Berat)					Seyyid Mehmed Çelebi (Sâhib-i berat)			
Seyyid Hasan	Seyyid Mehmed Şerif						Seyyid İsmâil	Seyyid Süleymân
(Vefât 1241)	Ali Emirî Fakîr	Seyyid Mahmud (Vefât 1333)	Ahmed Reşîd (Vefât 1320)	Ahmed Akif (Vefât 1310)			(Vefât 1233)	(Vefât 1220)
			Nihad Bey	Mehmed Fuad Bey (Vefât 1331)	Rüşdü Bey (Ber-hayât)			
			Cemil Bey (Ber-hayât)	İrfan Bey (Ber-hayat)	Ragıb Bey (Vefât 1324)	Safıyyüddîn Bey (Ber-hayât)		

AE. Belge 49

Abdülhamîd Hân bin Abdülmecîd

Yanya ve İşkodra vilâyetleri Mâliye eski Müfettişi Ali Emîrî Efendi'ye Hamiyet-i Vataniye madalyası verildiğine dair berat.

27 Safer 1321 / 25 Mayıs 1903

Berat Kostantiniyye'de yazılmıştır.(Resim14)

Beratin transkribesi

Tuğra

(Abdülhamîd Hân bin Abdülmecîd el-muzaffer dâ'imâ

El-Gâzî)

Nişân-ı şerîf-i âlişân-ı sâmi-mekân-ı sultânî ve tuğra-yı garrâ-yı cihân-sitkân-ı hâkânî hükmü oldur ki.

Asâkir-i redife-i şâhânem debboylarının ikmâl-i te'sisâtı ve intizâmâtı maksad-ı mahâsin-murassadıyla taht-ı himâye-i mufahhama-i mülûkânemde bir komisyon-ı umûmî ve vilâyât-ı şâhânemde mütehayyizân-ı memleketden mürekkebe komisyonlar teşkîliyle iâne cem'ine teşebbüs kılınmış ve bu yolda ibrâz olunan hidemât-ı hamiyetkârînin takrîr ve tezkîri zımnında tanzîm ve ilân olunan nizâm-nâmede beyân kılındığı vechile yirmi Osmanlı altını ve ondan ziyâde iâne verenlere mahsûs olmak üzere Nişâne-i Himâyet-i Vataniyye ünvânıyla cânib-i seniyyü'l-cevânib-i şâhânemden bir madalya ihdâs edilmiş olduğundan ve ricâl-i Devlet-i Aliyyemden Yanya ve İşkodra vilâyetleri Mâliye Müfettişi esbak iftihârü'l-e'âlî ve'l-e'âzım Ali Emîrî dâme ulüvvuhûnun muttasıf olduğu şîme-i hamiyet ve sadâkat iktizâsınca iâneten iki bin yüz kırk guruş i'tâ ve mezkûr madalyaya hak kesb-i istihkâk eylediğine binâen şeref-müte'allik olan irâde-i seniyye-i şehriyârânem mûcibince zikr olunan madalyadan alüminyumdan bir kıt'ası i'tâ kılınmış olduğunu mutazammın işbu berât-ı hümâyûnum ısdâr olundu. Tahrîren fi'l-yevmi's-sâbi' ve'l-ısrîn min-şehri Saferi'l-hayr li-sene ihdâ ve ısrîn ve selâsü-mi'etin ve elf. [27 Mayıs 1903]

Bi-makâm-ı Kostantiniyyeti'l-mahrûseti'l-mahmiyye

AE. Belge 42

Sultân Abdülazîz bin Mahmûd Hân-ı Adlî

Amid Kazâsında bulunan Sülûkiye mescidi Vakfının tevliyetinin yarı hissesine mutasarrıf olan Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Mehmed Şerîf'in (Ali Emîrî Efendi'nin babası) eski beratı yenilenerek verilen yeni berat.

2 Receb 1273 / 24 Aralık 1862

Berat Kostantınıyye'de yazılmıştır. (Resim15)

AE. Belge 42

Beratin transkribesi

Tuğra

(Abdülazîz Hân bin Mahmûd el-muzaffer dâimâ)

nişân-ı şerîf-i âlîşân-ı sâmi-mekân sultânî tuğra-yı garrâ-yı cihân-sitân-ı hâkânî nefeze bi'l-avni'r-Rabbânî ve bi's-savni's-samedânî hükmü oldur ki,

Bin iki yüz yetmiş yedi senesi Zi'l-hiceti's-şerîfesinin on yedinci günü taht-ı âlî-baht-ı Osmânî üzre cülûs-ı hümâyûn-ı meymenet-makrûnum vâki' olup umûmen tecdîd-i berevât olunmak kâ'de-i mer'îyye-i saltanat-ı seniyyeden olduğuna binâen Amid Kazâsında vâki' Sülûkiye Mescid-i şerîfi vakfindan almak üzre yevmî iki akçe vazîfe ile nisf cihet-i tevliyet cihetine meşrûtiyyet üzre mutasarrıf olan evlâd-ı vâkıfdan işbu râfî'u tevkî'-i refî'i's-şân-ı hâkânî Seyyid Mehmed Şerîf ibn-i Seyyid Ahmed zîde kadrühûnun yedinde olan atîk berât bi't-takdîm tecdîdi recâ olunmakdan nâşî kuyûda mürâca'at olundukda nisf hisse-i tevliyet-i mezkûre iki yüz kırk bir senesi Rebî'u'l-evvelinin yirmi dördüncü günü târîhiyle mûmâ-ileyhin üzerinde olduğu tebeyyün eylemiş olduğundan kaydı ve atîk berâtı mûcibince tecdîden berât-ı şerîfim i'tâ olunmak bâbında sâdır olan fermân-ı âlîşânım vechile tecdîden bu berât-ı hümâyûnu verdim ve buyurdum ki mûmâ-ileyhüslûb-ı sâbık üzre nisf hisse cihet-i mezkûreye vazîfe-i mersûmesiyle mutasarrıf olup işbu berât-ı âlîşânıma mugâyir tasarrufu umûruna taraf-ı âhardan müdâhale

olunmaya şöyle bileler alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar. Tahrîren fi'l-yevmi's-sânî min-şehri Recebi'l-mürecceb li-sene tis'a ve seb'în ve mi'eteyn ve elf. [24 Aralık 1862.]

Bi-makâmı Kostantiniyyeti'l-Mahrûse

SONUC

Ali Emîrî Efendi, Edebiyatçı, şair, tarihçi ve gazeteci olarak ilim âlemine birçok eser kazandırmış, 1916 yılında Feyzullah Efendi Medresesinde Millet Kütüphanesini kurarak kültür hayatımıza da büyük bir hizmette bulunmuştur. Kendisini kitaplara, kitaplarını da milletine vakfetmiştir.

Ömrü boyunca hiç evlenmemiş, hiç fotoğraf çektirmemiş “nev'i şahsına münhasır” kişilerden olan Ali Emîrî Efendi adeta âşık olduğu kitapların satırları arasında dolaşmaktan bîtâb düşer. Bu yoğun çalışmalarını Divanında (Aemnz38) şu ifadeleri ile özetler: “ Lamba kenarında kitap mütalâa ederken, sabah olmak defaatla vaki' oldu. Uyusam kimse yanıma yatamazdı. Okuduğum kitapları sûret-i alenî ile tekrar edermişim” Sözleri bize onun kitaplara olan düşkünlüğünü ve de belki niye evlenmediğini de anlatmak ister.

Diyarbakır'dan İstanbul'a kadar gelen hayat serüveninde Meşrutiyetin son yıllarında yaşamış, Cumhuriyetin kuruluşuna şahit olmuş ölümüne kadar yani 1924 yılına kadar kütüphanesinin müdürlüğünü yapmıştır. Mezarı Fatih Camii Haziresindedir.

Ali Emîrî Efendi,'nin ölümü üzerine birçok meşhur edebiyatçı ve şair yazı yazmıştır.

Ancak O' nu en iyi anlatan, ebedileştiren şiir, şüphesiz.

Muhtâc isen füyûzuna eslâf pendinin

Diz çok önünde şimdi Emîrî Efendi'nin.

Diyen Yahya Kemal'in yazdığı gazeldir.

KAYNAKÇA

"Ali Emirî Efendi", **Ana Britanica**, 1986, 7/385–386.

"Ali Emirî Efendi", **İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, 1983, s.

646–648.

"Ali Emirî Efendi", **İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi**, Tercüman Gazetesi Kültür Yayınları, İstanbul 1983, C. II/646–648.

"Ali Emirî Efendi", **Türk Ansiklopedisi**, C. II, s. 86.

"Ali Emirî Efendi", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergâh Yayınları, C. I, s.

112.

"Ali Emirî", **TDV 1993**.

Aksakal, Ali (1984), "Ölümünün 60. Yılında Kitap Dostu Ali Emirî Efendi", **TKY**, XXII, 250 (Şubat 1984), 105–108.

Altınay, Ahmet Refik (1924): Türk Tarih Encümeni Mecmuası, (1 Kânunusani 1340/Ocak 1924), Sene 14, Sayı 1/78, s. 47–51.

Babinger, Franz (1982), Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (Çev. Coşkun Üçok),

Ankara 1982, s. 437–439.

Beysanoglu, Şevket (1960), Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, İstanbul 1960, C.

II, s. 139-174.

Bilge, Rifat (1945), "Bildiklerim (Divanü Lügati't-Türk ve Emirî Efendi)", Yeni Sabah

Çelik, Kemal: Ali Emîrî Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri 1857-1924. Ankara Üniversitesi AİT Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara 1988.

Esen, Muzaffer (1959), "Ali Emîrî Efendi", **İstanbul Ansiklopedisi** (Reşat Ekrem

Koçu), İstanbul 1959, C. II, s. 659–662.

Gençboyacı, Melek: “*Ali Emîrî Efendi ve Divanü Lugati't-Türk*”, **2. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Bilgi Şöleni Bildirileri: Kaşgarlı Mahmud ve Dönemi** (28-30 Mayıs 2008), Ankara 2009, s. 251-260.

Gençboyacı, Melek: “*Ali Emîrî Efendi ve Divanü Lugati't-Türk*”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, C. XCVI, S. 683, Ankara 2008, s. 542-552.

Gençboyacı, Melek: “*Ali Emîrî'nin Kütüphanesinden Fatih ve Dönemi*” **Kültür** (Üç Aylık Dergi) Yıl: 2008, Sayı: 11, , s. 118-121.

Gençboyacı, Melek: “*Cumhuriyetten Günümüze Millet Kütüphanesi*”, **Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nden bir seçme Ali Emîrî Efendi ve Dünyası: Fermanlar, Beratlar, Hatlar, Kitaplar**, 2.bs, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2010, s: 45-53.

Gençboyacı, Melek: “*Osmanlı'dan Günümüze kadar gelen İhtisas Kütüphaneleri ve Millet Yazma Eser Kütüphanesi*”, **KAYHAM Kent Hafıza Merkezleri: Kent İhtisas Kütüphaneleri, Kent Arşivleri ve Kent Müzeleri Sempozyumu (26-27 Mart 2010 Erciyes Üniversitesi) Bildiriler ve Tartışmalar Kitabı**, Ankara: Detay Yayıncılık, 2010, s: 196-221.

Gençboyacı, Melek: “*Ali Emîrî Efendi ve Kütüphanesi*”, **BDK Kültür Sanat Edebiyat ve Kütüphane Bülteni**, Yıl: 1, S. 4, İstanbul 2010

Gençboyacı, Melek: “*Millet Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan Ali Emîrî'nin Telif ve İstinsah Ettiği Tezkirelerden Örnekler*”, **Prof. Dr. Mustafa İSEN Adına Uluslar arası Klasik Türk edebiyatında Biyografi Sempozyum Bildirileri (Nevşehir, 6-8 Mayıs 2010)**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2011, s. 303-314.

Govsa, İbrahim Alaattin: "Ali Emîrî Efendi", **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**,

Yedigün Yayınları, Tarihsiz.

Güner, Galip-Nurhan Güner: Esâmi-i Şu'arâ-yı Âmid. Anıl Matbaa ve Ciltevi. Ankara 2003.

Hayber, Kasım: Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid (Tez Danışmanı: Ümit Tokatlı). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri 1996.

İbnülemin Mahmud Kemal (1999): "Emirî Efendi", **Son Asır Türk Sairleri**

İsen, Mustafa (1992), "Şehir Mersiyeleri ve Endülüs Mersiyeleri", **Yedi Kasım** 1992, 71-72.

İsen, Mustafa vd.: Şair Tezkireleri. Grafiker Yay. Ankara 2003.

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Tarih Coğrafya Yazmaları Katalogu: İstanbul 1948, s. 376-377.

Karateke, Hakan T. (1995): İskodra Şairleri ve Ali Emîrî' nin Diğer Eserleri, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Levend, Agâh Sırrı: Türk Edebiyatı Tarihi I, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara 1973.

Özkırımlı, Atilla (1982), "Ali Emîrî Efendi", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. I, s. 95-96.

Taysi, Serhan (1989): "Ali Emîrî Efendi", **İslam Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul 1989, 390-391.

Timurtas, Faruk Kadri (1974), "Millet Kütüphanesinin Kurucusu Ali Emîrî Efendi",

Tevfikoğlu, Muhtar: Ali Emîrî Efendi, Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara 1989.

Yılmaztürk, Hasan: Esâmi-i Şu'arâ-yı Âmid'in Tenkitli Metni (Tez Danışmanı: Ali Fuat Bilkan). Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 1999.

Resim - 1

Resim - 2

Resim - 3

Resim - 4

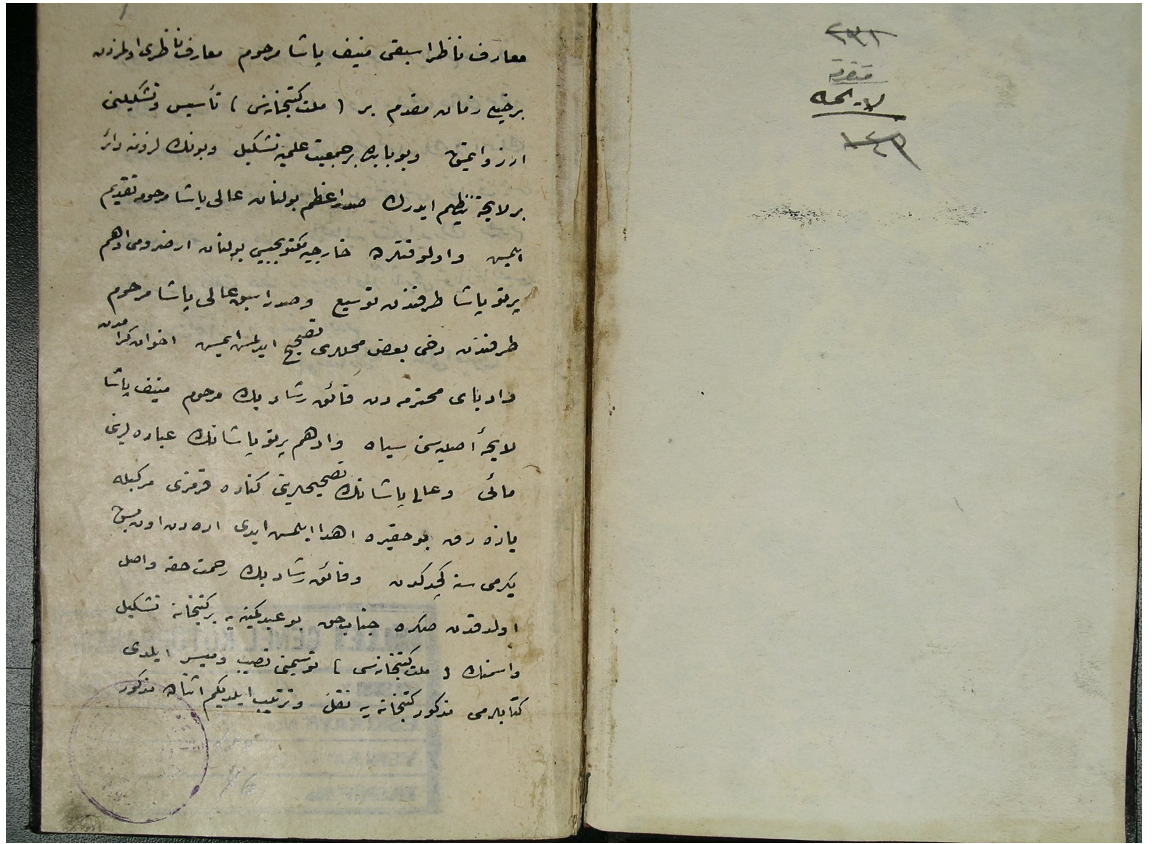
Resim - 5

Resim – 6

Resim - 7

Resim - 8

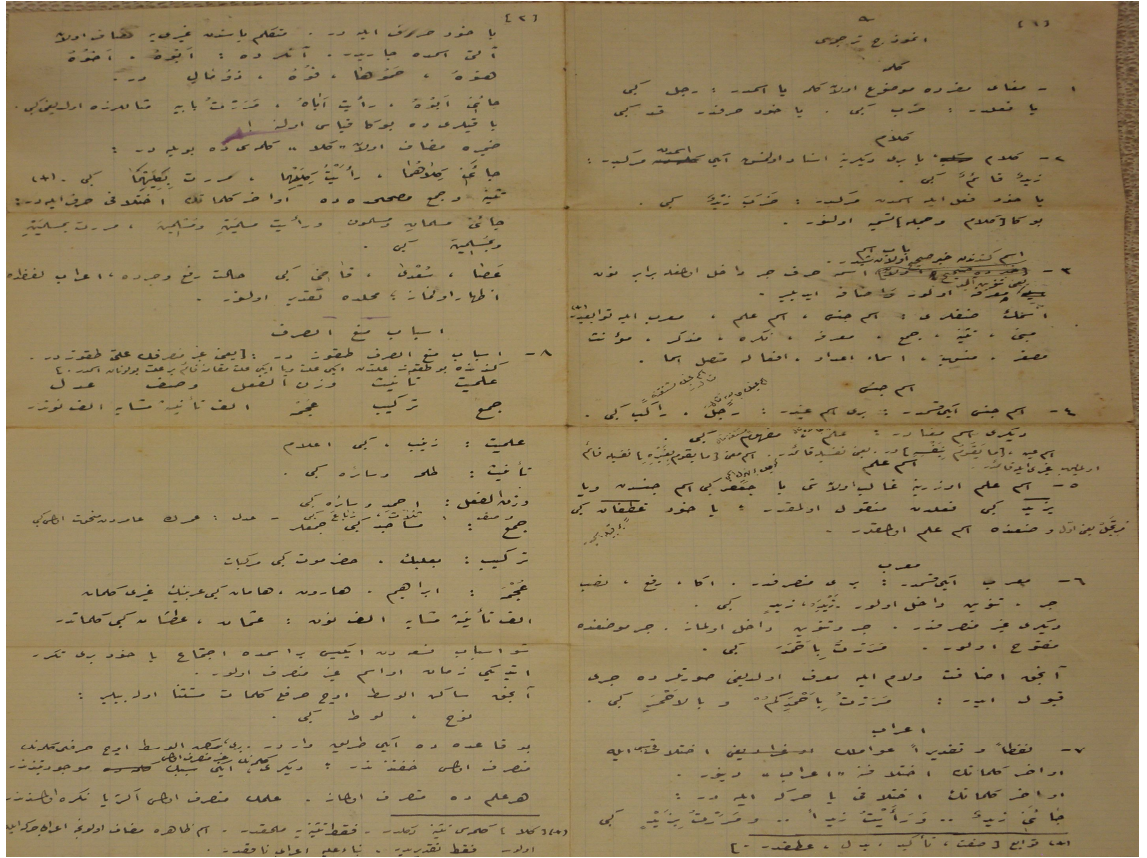
Resim – 9

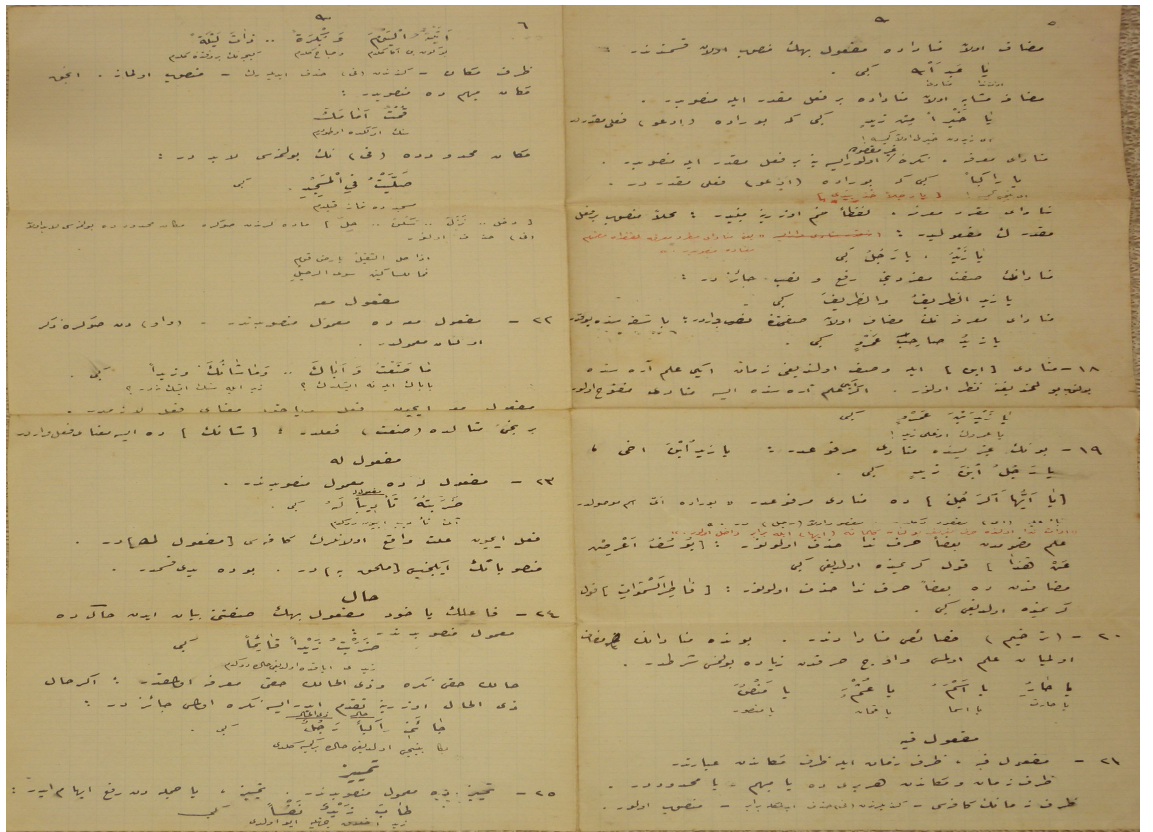
Resim – 10

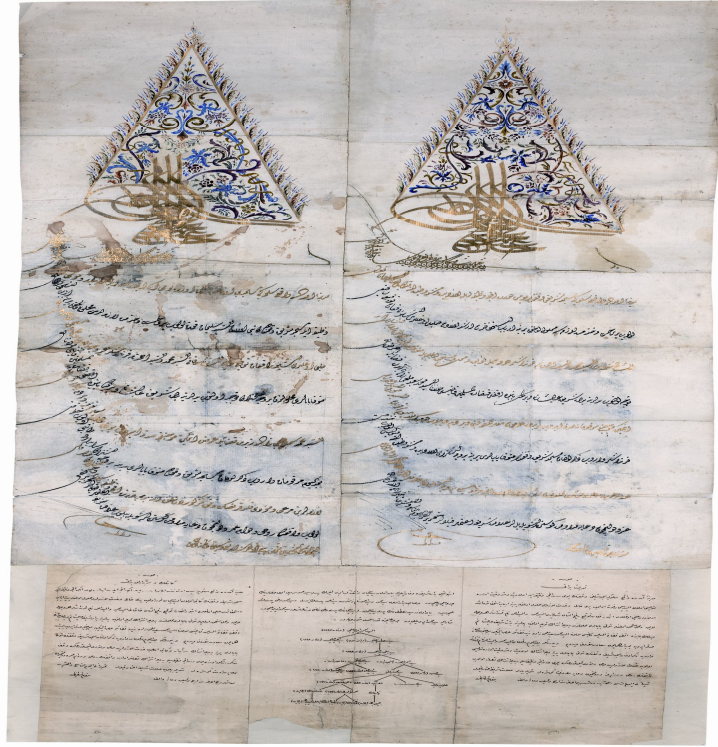
Resim – 11

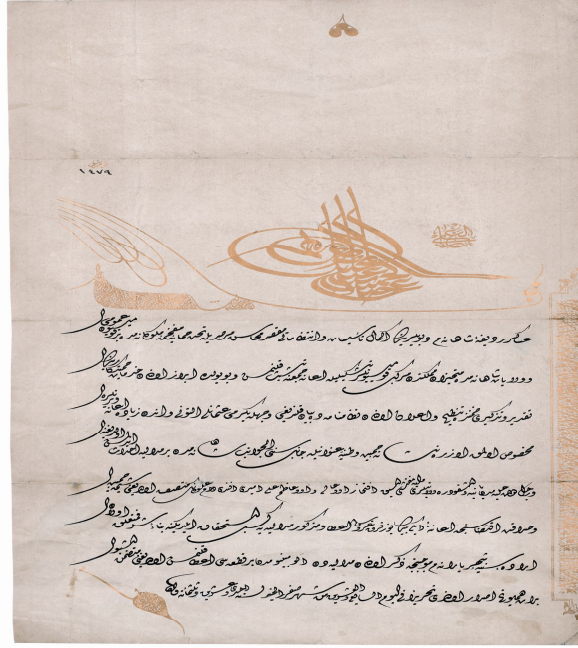
Resim – 12

Resim – 13

Resim – 14

Resim – 15

